S Klassiek

vr 6.11.26 – Basiliek Grimbergen

Cipriano De Rore - De schaduw van Dante

GRAINDELAVOIX

Madrigalen van Cipriano De Rore en tijdgenoten geïnspireerd door Dante

Cipriano de Rore staat bekend om zijn intense en soms donkere madrigalen, vaak geïnspireerd door de sombere en diepe poëzie van Dante. Daarmee zet hij zich af tegen een zoetgevooisde, idyllische cultuur en toont hij de donkere onderkant van de renaissance.

Dit programma is het tweede dat Graindelavoix helemaal wijdt aan Cipriano de Rore. Het ensemble volgt de componist in dat donkere, dramatische verhaal, zowel in zijn eigen muziek als in de muziek van zijn leerlingen en mensen die door hem beïnvloed zijn.

De Rore's meest danteske werk wordt in het programma ook geconfronteerd met andere madrigalen op tekst van Dante, uit de Italiaanse orale traditie en van de hand van Luzzaschi, Marenzio, Soriano, Renaldi en andere.

Artistieke leiding Björn Schmelzer | Sopraan Florencia Menconi | Tenor André Perez, Raphaël Joanne, Marius Peterson | Bas Arnout Malfliet | Luiten Floris De Rycker

---

Duur concert: +/- 1u15

PROGRAMMA

Ricorditi, lettor, se mai ne l'alpe _ paghjella, mondelinge overlevering / Dante Alighieri

Strane rupi aspri monti _____ Cipriano de Rore / Niccolò Amanio

O sonno _____ Cipriano De Rore / Giovanni della Casa

Calami sonum ferentes _____ Cipriano De Rore / Giovanni Battista Pigna

Da le belle contrade _____ Cipriano De Rore / anoniem

Ahi tu piangi _____ Scipione Lacorcia / anoniem

Datemi pace _____ Cipriano De Rore / Francesco Petrarca

Così nel mio parlar _____ Luca Marenzio / Dante Alighieri

Occhi'un tempo mia vita _____ Ettorre della Marra / Giovanni Battista Guarini

Quivi sospiri luzzaschi _____ Luzzasco Luzzaschi / Dante Alighieri

Alma Susanna _____ Cipriano De Rore / anoniem

De renaissancehuiver van Cipriano De Rore

Luzzasco Luzzaschi, de 16de-eeuwse componist uit Ferrara, wiens bekendheid vandaag eerder te danken is aan de buitenissigheid van zijn naam dan aan zijn composities, lanceert in 1576 midden in zijn tweede madrigalenbundel voor vijf stemmen, een werk zonder weerga: *Quivi sospiri*.

Het madrigaal is om twee redenen uniek.

Het is op tekst van Dante, de grote 14de-eeuwse Italiaanse schrijver, vooral bekend voor zijn *Divina Commedia*, en dat alleen al is uitzonderlijk. In het 16de-eeuwse Italië dat vooral dweepte met de heldere, lichtvoetige en zachte lyriek van Petrarca en zijn epigonen, was Dante onder madrigalisten persona non grata. Bovendien geeft Luzzaschi klank aan een van de bitterste en meest tot de verbeelding sprekende passages uit het Inferno.

De tweede reden die muzikaal is, blijft niet zonder gevolgen voor de associaties die verbonden zijn aan de figuur en de poëtische allure van Dante. Luzzaschi slaagt erin om zich muzikaal avant-gardistisch te etaleren door "retro-gressief" te zijn: de compositie zelf grijpt immers duidelijk terug op de late stijl van zijn leermeester, Cipriano de Rore, de uit Ronse afkomstige revolutionair van het Italiaanse madrigaal. Dat De Rore aan de wieg staat voor alles waar het in Italiaanse madrigaal om te doen is, is niet enkel de visie van hedendaagse musicologen. Monteverdi zelf claimde iets gelijkaardigs door de geboorte van zijn affectieve seconda prattica-stijl bij De Rore te situeren. De Rore was een tien jaar ervoor overleden in 1565 en zou zijn unieke madrigaal-taal voornamelijk in Ferrara tot een hoogtepunt brengen, de stad waar Luzzaschi bij hem in de leer ging en zijn navolger zou worden.

Vooral in zijn late madrigalen combineert De Rore op ongeziene wijze chromatiek met een declamatorische stijl. Met *Quivi sospiri* zou Luzzaschi de stijl van De Rore definitief verbinden met de danteske allure.

De schaduw van Dante hangt trouwens ook al over het vroege werk van De Rore. De musicologe Martha Feldman ziet in de manier waarop De Rore zich met zijn eerste madrigalenbundel profileert op de Venetiaanse artistieke scène een bij uitstek bewust danteske strategie.

De Rore mag dan wel geen teksten van Dante zelf hebben getoonzet, de keuze van zijn poëzie is wel doorgedreven anti-petrarciaans, zelfs als het teksten van Petrarca zelf betreft, gaat het om zijn meest doorwrochte, duistere en danteske werk. Feldman ziet hierin De Rore's bijdrage aan onophoudelijke en paradigmatische cultuurstrijd in Italië die telkens weer de kop opsteekt, die tussen Dante en Petrarca, tussen gravità en dolcezza, waarbij De Rore resoluut kiest voor het eerste, zij het dat hij stilistisch wel degelijk evolueert en erin slaagt zijn muzikale maniera om te werken tot wat in Italië "sprezzatura" wordt genoemd: de dialectische verstrengeling van gravità en dolcezza, de laatste als het masker van de eerste.

Het programma bevat allereerst enkele werken uit die vroegste bundel van 1542. De tekst van het madrigaal waarmee de editie opent, *Strane ruppi, aspri monti, alte tremante ruine e sassi*, zet perfect de toon. Hier wordt iets ongehoord afgrondelijks muzikaal geëtaleerd en de muziek kan nog het best als "frustratiepolyfonie" worden beschreven. Ze lijkt meer op de traditionele polyfone stijl, maar is in haar opzet en muzikale strategie eigenlijk meer gemaniëreerd dan het latere homofone madrigaal. De Rore componeert hier nog niet integraal homofoon, maar verbindt een doorgecomponeerde imitatieve stijl met een declamatorische impuls van elke stem afzonderlijk. Stel je vijf stemmen voor die elk op een nagenoeg gelijk moment, kort op de bal, een poëtische lijn vertolken die al naargelang de inhoud trager of sneller voortkabbelt, omhoog of omlaag beweegt, syncopeert, remt, versnelt enzovoort en dat alles in een bijna onontwarbaar kluwen van frenetieke en hysterische polyfonie.

Het madrigalisme is hier niet van toepassing op motieven of delen van de tekst, maar is een effect van het geheel, van de synthese van de woorden, tekstfrasen, motieven en tegen-motieven…het effect is onthutsend te noemen, ten dele onbegrijpelijk, ook omdat de stemmen bedoeld niet synchroon, maar door elkaar een amalgaam van zielen-roerselen lijken uit te beelden die door de tekst worden geprovoceerd.

Het doet wellicht niet toevallig denken aan de terribilità van Michelangelo, zoals die tot uiting komt in zijn aangrijpende en doorwrochte beelden waar menigten in elkaar verstrengeld zijn of elkaar te lijf gaan. Zoals bekend was Michelangelo geobsedeerd door Dante en kende hij de hele Divina Commedia uit het hoofd. Het bekende portret dat Hans Mielich van de Rore schilderde voor het grote koorboek in München lijkt een emulatie van de *terribilità* van Michelangelo, niet enkel zichtbaar in de expressieve uitdrukking waarmee de componist is afgebeeld, maar ook door de randversiering van het portret dat duidelijk geïnspireerd is door de kunst van Michelangelo.

Dat de Divina Commedia zich ook diep in de populaire cultuur nestelde, bewijst een anekdote van de Franse schrijver Michel de Montaigne die beschrijft hoe hij aan een Italiaanse veldweg de boeren stanze van Dante hoorde zingen en declameren. Een restant van die traditie was tot voor kort nog te horen in een paghjella (driestemmige improvisatorische polyfonie) uit de Corsicaanse orale traditie, waarmee dit programma opent.

Begin van de jaren 1550 verandert Cipriano de Rore zijn stijl echter aanzienlijk. Het is alsof hij hetzelfde idee wil verwezenlijken maar dit keer met het juiste effect. Dat vindt hij in een rigoureus declamatorische stijl die direct aanspreekt en door de homofone passages zowel toegankelijk als helder overkomt. Retorisch scherpt hij het geheel aan door chromatiek die de tekstinhoud volgt en door verschillende ritmische, melodische en harmonische technieken met elkaar af te wisselen. Voorbeelden in het programma zijn: *O sonno, Da le belle contrade en Datemi pace.*

Het werk dat cruciaal is in de overgang van ene stijl naar andere is het neo-Latijnse *Calami sonum ferentes*, dat in alles zweemt naar de klassieke oudheid. "Een hoax", noemde de musicoloog Edward Lowinsky het, waarmee hij aangaf niet te geloven dat De Rore dit werk serieus bedoelde en dat het een ironische kritiek moet zijn geweest op het falen van doorgedreven chromatiek. Lowinsky ventileerde vooral zijn eigen onwennigheid, die misschien door sommige luisteraars zal worden gedeeld. Maar De Rore meende het serieus net zoals de schrijver van tekst, de Ferrarese dichter Giovanni Battista Pigna, die zijn verzen entte op de klassieke elegie van Catullus. Luzzaschi zou later

trouwens nog verschillende gedichten van Pigna omzetten tot madrigalen.

Zo drastisch zou De Rore wel nooit meer componeren. De “sprezzatura” doet haar intrede. Wat daarna volgt zou alsmaar minder hermetisch en esoterisch worden en de laatste werken van de Rore zoals *Da le belle contrade* of *Alma Susanna* worden gekenmerkt door een klassiek lyrische teneur, een bedrieglijke lichtvoetigheid die tegelijk vanzelfsprekend en ontroerend werkt, maar altijd verankerd blijft, nooit banaal wordt en zelfs een zekere unheimlichkeit opwekt.

Het is aan die stijl van De Rore dat Luzzaschi teruggrijpt om er zijn Dante-madrigaal mee aan te kleden. Het aankleden is tegelijk ook een ontbenen: lijnen lijken nergens heen te gaan, frasen stoppen abrupt, cadensen missen ankerpunten en zelfs essentiële stemmen. De stijl van de Rore wordt door Luzzaschi met dit madrigaal de toekomst in gekatapulteerd. Dante blijft weliswaar “not done” en het zou nog 18 jaar duren vooraleer Luca Marenzio uit Rome het zou aandurven zijn 9de madrigalen-boek te openen met verzen van Dante - we zijn ondertussen eind de jaren ‘90 en Marenzio was al een tijd opgehouden met het componeren van zoetgevooisd werk om zich alsnog te bekeren tot de danteske stijl.

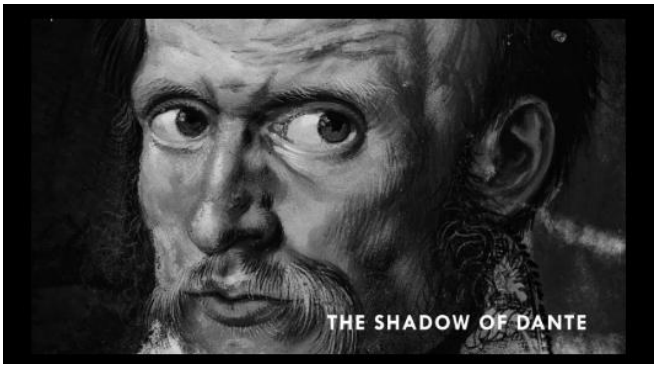

Così nel mio parlar komt weliswaar niet uit de Divina Commedia maar uit Dantes *Rime*, maar Marenzio had hiermee definitief de brug geslagen tussen De Rore, Luzzaschi en de nieuwe generatie componisten geïnspireerd door de nieuwe (chromatische) compositie stijl uit Ferrara en haar danteske, anti-petrarciaanse poëtische inslag. We denken uiteraard onmiddellijk aan Gesualdo. Maar Gesualdo was niet de enige van een generatie Napolitaanse componisten geschoeid op de Ferrarese leest van De Rore en Luzzaschi. In plaats van Gesualdo zet het programma de schijnwerper op enkele uitzonderlijke maar amper uitgevoerde composities van twee collega’s, Ettorre della Marra en Scipione Lacorcia, waartegen zelfs de extra-vagante madrigalen van de bekendere meester flauw bier zijn. Zijn deze werken een laatste hoogtepunt van een stervende polyfone traditie of eerder de danteske afgrond ervan die, zoals het hoort bij een mise-en-abyme, haar eigen inhoud mee naar beneden sleurt?

Björn Schmelzer

Ricorditi, lettor, se mai ne l'alpe
ti colse nebbia per la qual vedessi
non altrimenti che per pelle talpe,

come, quando i vapori umidi e spessi
a diradar cominciansi, la spera
del sol debilemente entra per essi;

e fia la tua imagine leggera
in giugnere a veder com'io rividi
lo sole in pria, che già nel corcar era.

Sì, pareggiando i miei co' passi fidi
del mio maestro, usci' fuor di tal nube
ai raggi morti già ne' bassi lidi.

Gedenk, lezer, mocht gij ooit in de Alpen
door een nevel zijn overvallen, waar
doorheen gijniet anders kondt zien dan door een dof membraan,

hoe, wanneer de vochtige en samengepakte dampen
zich beginnen te verspreiden, de zonneschijf
zwakjes tussen hen binnendringt,

en uw verbeelding spoedig zal begrijpen
hoe ik de zon opnieuw zag,
die reeds aan het ondergaan was.

Zo trad ik, mijn voetstappen voegend
bij de trouwe schreden van mijn Meester, uit die wolk tevoorschijn
naar stralen die reeds gestorven waren op de lage kusten.

Strane rupi, aspri monti, alte tremanti
Ruine e sassi al ciel nudi e scoperti,
Ove a gran pena pon salir tant'erti
Nuvoli in questo fosco aer fumanti;

Superbo horror, tacite selve e tanti
Negr'antr'herbosi in rotte pietre aperti,
Abbandonati, sterili deserti
Ove han paura andar le belve erranti:

A guisa d'hom che da soverchia pena
Il cor trist'ange, fuor di senn'uscito
Se n' va piangendo ove la furia il mena,

Vo piangend'io tra voi, e se partito
Non cangia il ciel, con voce assai più piena
Sarò di là tra le mest'ombre udito.

Vreemde kliffen, ruwe bergen, hoge, trillende
ruïnes, en rotsen naakt en blootgesteld aan de hemel,
waar met grote moeite zulke steile rookwolken
opstijgen in de sombere, dampende lucht;

ontzagwekkende huiver, zwijgende wouden, en zovele
zwarte, met gras begroeide spelonken,
geopend in gebroken steen; verlaten, dorre woestenijen
waar dolende dieren in angst rondgaan:

zoals een man wiens droevig hart wordt verscheurd
door buitensporige pijn, buiten zinnen,
die wenend gaat waar de waanzin hem leidt,

zo ga ik wenend onder u; en als de hemel
mij niet bijstaat, zal met veel krachtiger stem
mijn klacht worden gehoord onder de treurige schimmen.

O sonno, o della queta, umida, ombrosa
notte placido figlio; o de' mortali
egri conforto, oblio dolce de' mali
si gravi, ond' è la vita aspra e noiosa;

soccorri al cor omai, che langu' e posa
non have, e queste membra stanch' e frali
solleva: a me ten vola, o sonno, e l'ali
tue brune sovra me distendi e posa.

Ov'è 'l silentio che'l dì fugge e'l lume?
E i lievi sogni, che con non secure
vestigia di seguirti han per costume?

Lasso, ch'invan te chiamo, e queste oscure
e gelide ombre invan lusingo. O piume
d'asprezza colme! O notti acerb' e dure!

O slaap, o stille kind van vredige,
frisse en schaduwrijke nacht; o troost der ellendige stervelingen;
zoete vergetelheid van kwalen
zo zwaar dat ze het leven bitter en moeizaam maken,

breng hulp aan mijn hart dat, nu zwak en rusteloos, kwijnt
en hef deze broze, vermoeide ledematen op.
Omhul mij, o slaap, en spreid
uw donkere vleugels over mij.

Waar is de stilte die de dag ontvlucht
en de lichte, zachte dromen
die geen vaste sporen achterlaten?

Ach, tevergeefs roep ik u, en deze sombere
en koude schaduwen lok ik vruchteloos:
o veren vol hardheid, o harde en pijnlijke nachten.

Calami sonum ferentes Siculo levem numero
non pellunt gemitus pectore ab imo nimium graves:
nec constrepente sunt ab Aufido revulsi.
Musa quae nemus incolis Sirmionis amoenum,
reddita qua lenis, Lesbia dura fuit;
me adi recessu principis mei tristem.
Musa deliciae tui Catulli
dulce tristibus his tuum iunge carmen avenis.

De rietfluiten die het lichte Siciliaanse lied laten klinken
Kunnen het zware wenen niet verdrijven dat diep uit mijn borst
oprijst; Noch dat lied dat opklinkt uit het woeste Aufidus.
Maar jij, o muze, die door de prachtige wouden van Sirmio dwaalt,
Jij, die zo mild was, terwijl Lesbia wreed was,
Kom tot mij, bedroefd om het vertrek van mijn prins.
Muze, vreugde van jouw Catullus,
schenk je zoete zang aan deze treurige rietfluiten.

Da le belle contrade d'oriente
Chiare e lieta s'ergea Ciprigna, ed io
Fruiva in braccio al divin idol mio
Quel piacer che non cape humana mente,
Quando sentii dopo un sospir ardente:
Speranza del mio cor, dolce desio,
T'en vai, haime, sola mi lasci addio.
Che sarà qui di me scura e dolente?
Ahi crudo Amor, ben son dubiose e corte
Le tue dolcezze, poi ch'ancor ti godi
Che l'estremo piacer finisca in pianto.
Nè potendo dir più, cinseme forte,
Iterando gl'amplessi in tanti nodi,
Che giammai ne fer più l'Edra o l'Acanto.

Uit de lieflijke gebieden van het Oosten
rees helder en vreugdevol Venus, de Morgenster, en ik
genoot in de armen van mijn goddelijke geliefde
van dat genoegen dat geen menselijk verstand kan bevatten.
Toen ik hoorde, na een vurige zucht:
“Hoop van mijn hart, zoete begeerte,
Gij gaat, ach, gij laat mij hier alleen. Vaarwel!
Wat zal er van mij worden, treurig en bedroefd?
Ach, wrede liefde, uw genoegens zijn inderdaad
onzeker en vluchtig, want terwijl ik u nog geniet,
eindigt het grootste geluk in tranen.”
Niet in staat meer te spreken, hield zij mij stevig vast,
herhalend de omhelzingen in meer verwikkelingen
dan ooit door klimop of acanthus zijn gemaakt.

Ahi, tu piangi, mia vita!
Tu piangi e piang'anch'io,
Ch'egli è quel che tu vers'il pianto mio.

Mirami in volto pur, se intender fai
Muta doglia e vedrai
per pietà, per amore,
Morir l'anima mia nel tuo dolore.

Ach, gij huilt, mijn leven!
Gij huilt en ik huil ook –
Want de tranen die gij huilt zijn mijn eigen tranen.

Kijk dan naar mijn gezicht, als gij nu een
Stille pijn toont, en gij zult zien,
Zowel uit medelijden als uit liefde,
Mijn ziel stervend in uw pijn.

Datemi pace, o duri miei pensieri:
Non basta ben ch’Amor fortuna e morte
Mi fanno guerra intorno e’n su le porte
Senza trovarmi dentro altri guerrieri?

E tu, mio cor, anchor se’ pur qual eri?
Disleal a me sol che fiere scorte
Vai ricettando e sei fatto consorte
De’ miei nemici si pronti e leggieri?

In te i secreti suoi messaggi Amore
In te spiega fortuna ogni sua pompa
E morte la memoria di quel colpo

Che l’avanzo di me convien che rompa
In te i vaghi pensier s’arman d’errore:
Perche d’ogni mio mal te solo

O bittere gedachten van mij, schenk mij vrede:
is het niet genoeg dat Liefde, Lot en Dood
om mij heen oorlog voeren, en bij de poorten,
zonder dat ik zelf ook nog andere veldslagen vind binnenin?

En gij, mijn hart, zijt gij nog wat gij was,
ontrouw slechts aan mij, ontvangend wilde gezelschappen,
en snel en gretig bondgenootschappen
smedend met mijn vijanden?

In u verbergt Liefde zijn geheime boodschappen,
in u openbaart Lot al zijn triomf,
en Dood de herinnering aan die slag

die al mijn vooruitgang moet verbrijzelen:
in u wendt de verkeerde gedachte zich tot dwaling:
dus beschuldig ik u alleen van al mijn kwalen.

Così nel mio parlar voglio esser aspro,
Com' è ne gli atti questa bella pietra,
La qual' ogn' hor impetra,
Maggior durezza e più natura cruda,
E veste sua persona d'un diaspro
Tal, che per lui, e perch' ella s'arretra,
Non esce di faretra
Saetta, che già mai la colga ignuda:

Et ella ancide, e non val c'huom si chiuda,
Né si dilunghi da i colpi mortali,
Che, come havesser ali,
Giungono altrui e spezzan ciascun' arme,
Perch'io non sò da lei né posso aitarme.

Zo bitter zal ik in mijn woorden zijn,
Zoals zij is in haar daden, die mooie koude steen,
Die met elk uur harder
En wreder van natuur wordt
en zich hult in jaspis,
zodat ze omwille van hem en omdat ze zich terugtrekt
geen pijl zijn pijlkoker verlaat
en haar in haar naaktheid raakt:

en ze blijft verwonden en het baat niet dat een mens zich sluit,
noch zich afwendt van de dodelijke slagen,
die, alsof ze vleugels hadden,
hem overmeesteren en elk harnas verbrijzelen,
en zo weet ik of kan ik mezelf niet beschermen tegen haar.

Occhi, un tempo mia vita,
Occhi, di questo cor solo sostegni.
Voi mi negate aita?
Questi son pur de la mia morte i segni,
Non più speme, o conforto;
Tempo è ben di morire, à che più tardo?
Occhi, ch'à si gran torto
Morir mi fate, à che torcete il guardo?
Forse per non mirar come v'adoro?
Mirate almen ch'io moro.

O ogen, eens mijn leven,
ogen, zoete steunpilaren van dit hart,
weigert gij mij nu uw hulp?
Dit zijn waarlijk de tekenen van mijn dood.
Geen hoop meer, geen troost;
het is tijd te sterven — waarom talm ik nog?
O ogen, die mij door zo'n grote onrechtvaardigheid
doen sterven, waarom wendt gij uw blik af?
Misschien om niet te zien hoe vurig ik u aanbid?
Zie mij dan ten minste aan terwijl ik sterf.

Quivi sospiri (con) pianti ed alti guai,
risonavan per l'aer senza stelle,
perche io al cominciar ne lagrimai,

Diverse lingue horribili favelle,
Parole di dolore accenti d'ira,
Voci alte e fioche e suon di man con elle.

Daar weerklonken zuchten, klachten en luide ululaties
door de lucht zonder sterren,
waarover ik, van het begin af, in diepe tranen verzonk.

Talen van allerhande soort, afgrijselijke dialecten,
accenten van woede, woorden vol smart,
en hoge, hese stemmen, vermengd met het slaan van handen.

Alma Susanna, ben felice è il core
ch'arde del vostro amore,
sì dolce è il guardo de' begli occhi ardenti
sì sagge le parole
e sì soave è il grazioso riso
che può quettar i venti,
fermar i fiumi e il sole
ed in terra mostrarne il paradiso.
Poi tra tanta beltà, tanta virtute
sovra l'umana usanza
la bella anima vostra alberga e chiude
ch'ogni pensier avanza.
Dunque Susanna, ben felice è il core
ch'arde del vostro amore.

Gezegende Susanna, gelukkig is het hart
dat brandt van uw liefde,
zo zoet is de blik van uw mooie, stralende ogen,
zo wijs zijn uw woorden,
en zo zacht is uw sierlijke lach
dat zij de winden kan doen zwijgen,
de rivieren en de zon kan stilzetten,
en op aarde een paradijs ontsluit.
Te midden van zulke schoonheid, zulke deugd,
boven alle menselijke gebruiken verheven,
huist jouw prachtige ziel en maakt
dat elke gedachte ontwaakt.
Daarom, Susanna, gelukkig is het hart
dat brandt van uw liefde.

BINNENKORT www.ccstrombeek.be

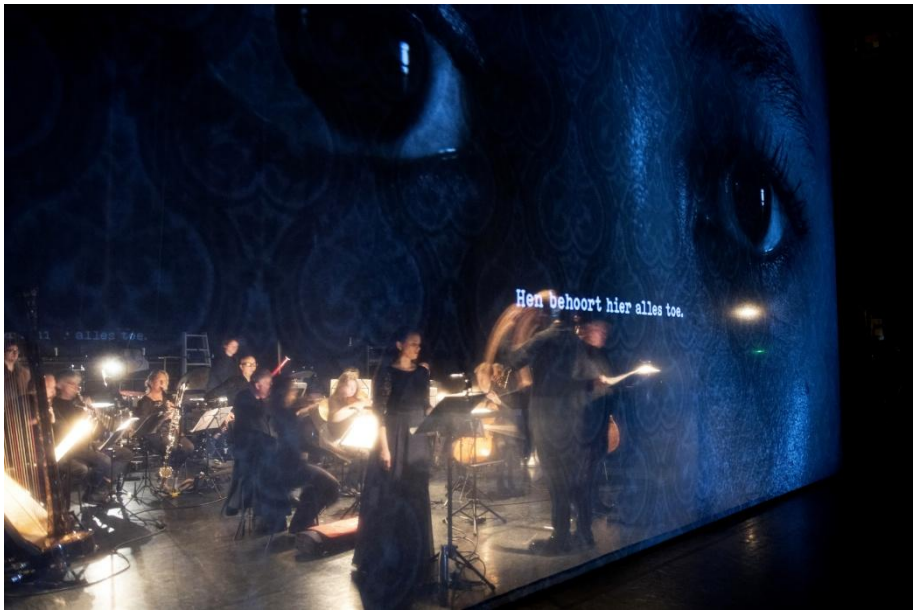

Hertog Blauwbaards burcht - Oxalys | Thomas Bauer, Katrien Baerts

do 3.12.26 | 20u

Schouwburg CC Strombeek

Katrien Baerts is Judith en Thomas Bauer is Blauwbaard in deze bewerking van Béla Bartók's enige opera door Siebe Thijs, een uitvoering voor ensemble van 15 muzikanten, met live video door Lise Bruyneel.